

УДК 631.5/.9+636]:001.8(477)
© 2009

Вергунов В.А., директор

Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН

**ВІДЛІК ДОСЛІДНИЦТВА В АГРОНОМІЇ
ТА ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ
(до 125-річчя Полтавського інституту АПВ ім. М.І. Вавилова УААН)**

Рецензент – кандидат сільськогосподарських наук М.М. Опара

Висвітлено становлення і діяльність Полтавського інституту АПВ ім. М.І. Вавилова УААН на ниві агрономії та тваринництва, а також як предтечі сучасної галузевої академічної наукової думки.

Ключові слова: Полтавське дослідне поле, сільськогосподарська дослідна справа, агрономія, тваринництво.

У всі часи існування цивілізації на теренах українських земель сільське господарство було й залишається провідною галуззю економіки за різних систем влади. За даними академіка М.В. Зубця, в ньому не так давно вироблялося 35% валового продукту, працювало 29% населення і було задіяно 33% основних фондів [10]. Як для України у Біблії написано: «Хто обробляє землю своєю, той хлібом насичується, хто ж за марницю гониться, той позбавлений розуму» (Кн.: Пр. 12.11). Цивілізаційним досвідом доведено, що розвиток аграрного сектора будь-якої країни неможливий без його наукового забезпечення. Як доводить історія, не оминув такий підхід і вітчизняне сільське господарство. Тому переконаний, що визначна подія в житті України, що припадає на 2009 рік, а саме 125-річчя створення Полтавського дослідного поля (нині Полтавський інститут агропромислового виробництва ім. М.І. Вавилова УААН), не повинна пройти поза увагою держави, що прагне увійти у відкрите світове суспільство, як нас на це націлює, переважно деклараціями, виконавча влада. Якщо вони не голослівні, то здається, що є всі підстави не тільки переглядати власну історію, в першу чергу на догоду власним політичним амбіціям, а й почати пишатися справжніми здобутками на українських землях, які визнає світ. До них, не безпідставно, слід віднести створення та діяльність сьогодні вже «українського Ротамстеда», який не випадково виник на одному з нинішніх славетних символів України – «гоголівській» мальовничій Полтавщині.

Заснування Полтавського дослідного поля практично стало першоосновою класичної сіль-

ськогосподарської дослідної справи, або її відправною точкою на шляху до академізації галузевої науки. Багато в чому завдячуючи саме цій події про сільське господарство в країні з кінця XIX століття почали говорити як про агрономію, підкреслюючи тим, що відбувся процес його «онаучивання». Визнано, що таке бачення поняття сільського господарства утвердилося завдяки праці видатних вчених-аграріїв, які творили науку на той час на українських землях – завідувачів відповідних кафедр: агрономії – Імператорського університету Св. Володимира (нині Київський національний університет ім. Тараса Шевченка) професора С.М. Богданова (1859-1920) та землеробства – Імператорського Київського політехнічного інституту ім. Олександра II професора П.Р. Сльозкіна (1862-1927). Не менш вагомими були здобутки і професора агрономії Імператорського Харківського університету А.Є. Зайкевича (1842-1931) – першого методолога вітчизняної агрономії.

Надзвичайно цікава й повчальна передісторія організації Полтавського дослідного поля – першої казенної постійно діючої галузевої інституції в країні, доля якої повністю відповідає закону збереження речовини: «ніщо не виникає з нічого і нікуди безслідно не зникає». Відлік, як не дивно, потрібно почати від Франції. Сьогодні вже мало хто згадує, що сільськогосподарська дослідна справа, як складова культури, вийшла з лона вищої агрономічної освіти. Модель організації освіти взагалі й галузевої зокрема для потреб підготовки вітчизняних фахівців була запозичена Олександром I саме із Франції – однієї з найстаріших країн у світі. Перед її запровадженням у країні діяла австрійська модель, яку ввела Катерина II. Ідеалом французької моделі є технічна еліта, а вся теорія базується на ментальній дисципліні. При запровадженні її в Росії та Наддніпрянщині Олександром I було введено: 1) централізоване управління; 2) помірну плату за навчання; 3) авторитарний стиль управління і, головне, 4) фінансування всієї системи організації

освіти державою. Французька школа базувалася на принципі мерітократизму – незалежно від походження кожен повинен отримувати лише те, що він заслуговує за особистими здібностями і досягненнями. Такий підхід згодом дав можливість обдарованій молоді, не обтяженій походженням, а лише «по уму» успішно реалізувати себе для потреб становлення й розвитку галузевого вітчизняного дослідництва, або розвивати французький підхід для його розвитку. В його основі діяльність першої у світі структурної інституалізованої форми – дослідної агрономічної станції, або, правильніше, хімічної дослідної станції, заснованої у власному маєтку Бехель-Бронне у 1835 р. Жан-Батистом Буссенго (1802-1887). Таким чином, знайшла своє реальне запровадження наука агрономія, визначення якої вперше сформулював також француз – абат Ф. Розьє у праці «Cours complet dtagriculture» (1785) [1]. Не слід також забувати, що протягом ХІХ століття французька мова була офіційною мовою «спілкування» країни на міжнародній арені. Все листування або діловодство з цієї проблеми велося на бланках, що теж мали французьку «шапку» в написанні. До речі, у нашій країні широко запровадив цю мову виходець з українських земель, останній гетьман Лівобережної України граф К.Г. Розумовський (1723-1803), перебравши на себе більш як на п'ятдесят років після повернення з навчання у Франції – у вісімнадцятирічному віці – президентство Російською Академією Наук [11].

Другою важливою складовою стали соціально-політичні зміни, що відбувалися безпосередньо в країні й сприяли успіхам у галузі сільськогосподарства. З історії відомо, що війни, революції, переселення, реформи прискорюють процес розвитку аграрної галузі. Так, за хрестовими походами відбувалося широке запровадження чорного пару; після реформації – в культуру введено картоплю та поширилося внесення добрив, разом із Великою англійською революцією прийшла рядова сівалка, кінна мотига та удосконалені прийоми обробітку ґрунту; французька революція запровадила культуру цукрового буряку; зміни в західній Європі 1848-1849 рр. стимулювали масове розповсюдження плодозаміни і мінеральних туків. Для Російської імперії такі радикальні зміни відбулися після відміни кріпацтва у 1861 році. На думку К.А. Тімірязєва, ця подія викликала інтерес до природних багатств країни й їх вивчення. Після реформи з-за кордону почали надходити різні техніки, насіння тощо. Це швидко переконало вітчизняних госпо-

дарів на землі, що краще мати власний продукт на столі, а не іноземний. Невипадково ще у 1866 р. Полтавське товариство сільського господарства (через рік після свого заснування) ставить питання про створення власної дослідної установи для потреб розвитку основної галузі економіки свого регіону [17]. Цю пропозицію вніс у вересні 1866 року секретар товариства Ф.І. Гейдук. Правління товариства на чолі з його президентом – князем Л.В. Кочубеєм – її схвалило, але через відсутність необхідних коштів організують дослідну форму в маєтку його дружини – «Демидівка», яка свою повноцінну діяльність, на жаль, так і не розгорнула [2]. У 1878 р. знову відбуваються дебати з-поміж членів товариства про створення дослідного поля, які тривали і в наступному році. Проте лише після звернення правління товариства у січні 1882 р. до державних інстанцій і згоди Міністерства державних маєтностей та Полтавського губерніяльного земства виділити кошти, – цю справу було спрямовано в конструктивне русло. 10 жовтня 1884 р. загальні збори земства затвердили Статут дослідного поля, а 28 жовтня того ж року товариство обирає першу Раду дослідного поля. За пропозицією А.Е. Зайкевича та І.О. Стебута 12 квітня 1885 р. загальні збори товариства першим директором Полтавського дослідного поля обирають Б.П. Черепакіна, який став розробником і першої програми польових досліджень, що фактично розпочалися у серпні 1885 року. Цю програму неодноразово доповнювали і змінювали по окремих позиціях наступні керівники. Найбільш значущі для свого часу у світовому контексті зміни були запроваджені керманічами установи В.М. Д'яковим, Ю.Ю. Соколовським, С.Ф. Третяковим. Головною особливістю, яка відрізняла діяльність Полтавського дослідного поля у цивілізованому світі від аналогічної в інших країнах, став пріоритет польового дослідження над вегетаційним і лабораторним, що був поширений, насамперед, у Східній Європі. Був запроваджений підхід для надання рекомендацій щодо ведення сільського господарства, якими передбачено на основі спеціально відпрацьованих методик спочатку проводити польовий експеримент у часі. Важливість і необхідність його належним чином оцінила згодом радянська влада з її великомасштабним колективним веденням аграрного виробництва. І це дало змогу зробити наступний крок на шляху сільськогосподарської науки в лоно складових природознавства. Адже й до Полтавського дослідного поля існували різні галузеві інституції, наприклад, показове поле при сільсь-

когосподарській школі у с. Богоявленському поблизу м. Миколаєва, створене професором М.Г. Лівановим ще у 1790 р. До нього була з 1721 р. «Польова аптека Малоросії», теж на Полтавщині, у Лубнах, а після нього – Акліматизаційний сад І.Н. Каразіна на хуторі Основ'янцях у колишньому Богодухівському повіті Харківської губернії – з 1809 р., славетний Імператорський Нікітський ботанічний сад біля Ялти – з 1812 р., полезахисні дослідні лісопосадки В.А. Ломиковського – протягом 1834-1835 рр. у Миргородському повіті Полтавської губернії й нині маловідоме – перше дослідне поле з постійною ділянкою землі у власному маєтку князя В.А. Кудашова на Полтавщині – з 1879 року (всі результати 12-річних дослідів князь передав до новоствореного Полтавського дослідного поля). Найважливішим із них Кудашов вважав отримання на підставі польових дослідів висновку, що величина урожаю озимини залежить не від глибини, а від часу оранки парового поля, або чим раніше його «поднімають», тим і врожай вищий. До речі, перші радянські галузеві енциклопедії віддавали належне зробленому князем Кудашовим для розвитку вітчизняного сільськогосподарства аж до середини 20-х років минулого століття, а сьогодні знаходимо лише окремі згадки істориків краю [6]. Увічнив назавжди своє ім'я і В.А. Ломиковський. Саме його вважають прототипом Констанжогло – позитивного героя «Мертвих душ» М.В. Гоголя.

До речі, появі культури тютюну на українських землях слід завдячувати не тільки Петру I з його маніфестом від 1763 року «О сеянии и размножении табака в провинциях Украины», а й Полтавщині з моменту створення у другій половині XVIII ст. у Ромнах спеціальної контори по забезпеченню населення насінням тютюну і розповсюдження знань про тютюнознавство [3].

Всі перелічені галузеві інституції, що діяли на українських землях, як, до речі, створені й раніше на теренах царської Росії, різні за типами та виконанням дослідних завдань, до створення Полтавського дослідного поля мали два об'єднуючі моменти: вони були недовготривалими за терміном свого існування; виконували переважно контрольні або дорадницькі функції з популяризації новітніх для аграрного виробництва течій. Поява Полтавського дослідного поля через рік після виходу у 1883 р. праці геніально-го В.В. Докучаєва «Російський чорнозем» дало відлік часу розвитку науки – сільськогосподарської дослідної справи як складової культури й особливо для потреб агрономії – основи основ

сільського господарства. Підтверджує таке і вітчизняна галузева енциклопедія, наголошуючи, що «історично дослідна справа, пов'язана з практикою землеробства і розвитком наукових знань з агрономії». Вона ж дає і визначення самого поняття сільськогосподарська дослідна справа, відлік еволюції якої дало Полтавське дослідне поле, а саме: «... організація, форми і методи експериментального вивчення різних питань теорії і практики сільськогосподарського виробництва» [7]. Крім того, завдячуючи успішно розробленій стратегії максимально швидкого доведення результатів польових досліджень до товаровиробників сільськогосподарської продукції й, особливо, великих власників землі, або, за сучасною класифікацією соціологів, «соціальних патронів», які реально побачили зиск від дослідництва через прибуток, вдалося за їх допомогою створити на Наддніпрянщині цілу мережу профільних установ, яким належить вагомий внесок у подальший розвиток світової агрономії. Серед них слід згадати такі: Деревчанське дослідне поле (з 1888 р.) у маєтку барона А.А. Мааса, на якому його засновник професор С.М. Богданов заклав основи біологічного землеробства через використання люпину та серадели як зеленого добрива; Херсонське дослідне поле (з 1890 р.); Плотянська дослідна станція (з 1893 р.) у маєтку князя П.П. Трубецького (Подільська губернія); Одеське дослідне поле (з 1883 р.); Іванівська дослідна і селекційна станція (з 1897 р.) у маєтку П.І. Харитоненка; Харківська селекційна станція (з 1908 р.) – перша спеціалізована селекційна установа в Європі. Ще була Немирчанська дослідна станція, створена 1886 р. на Вінниччині. Спеціального розгляду з цього приводу заслуговує й мережа дослідних установ Всеросійського товариства цукрозаводчиків (діяла з 1901 р.) на чолі із соратником В.І. Вернадського по створенню НАНУ і засновником Миронівської дослідної та селекційної станції С.Л. Франкфуртом. Зазначені структурні інституції за своєю структурою і стратегією розвитку використали напрацювання Полтавського дослідного поля. Завдячуючи йому сформулювалася ціла плеяда видатних вчених-аграріїв світового гатунку, а саме: академіків М.І. Вавилова, І.В. Якушкіна, О.Н. Соколовського та інших, не кажучи вже про тисячі фахівців сільського господарства, бо до подій 1917 р. Полтавську дослідну станцію щороку відвідувало до 450 студентів із різних навчальних закладів країни. Крім того, практично всі наукові працівники із 214 дослідних інституцій Європейської та Азійської частини

країни вважали за честь безпосередньо ознайомитись із польовими стаціонарними дослідними «українського Ротамстеда» [21].

Світове співтовариство і сьогодні віддає належне фундаментальній науковій розробці, яка дала новий поштовх розвитку агрономії, про що писав до 25-річного ювілею Полтавської дослідної станції видатний вчений Д.М. Прянішніков: «...саме на ній вперше у світі прийшли до думки, що подальше підвищення продуктивності сільськогосподарських рослин можливе не тільки за рахунок впливу на ґрунт, а й на саму рослину». Це відкриття дало відлік виникненню спеціалізованих наукових установ селекційного профілю і реально втілило в життя відкриття професора П.Р. Сльозкіна, зроблене ще у 1881 р., – метод вивчення живлення у рослин, що отримав назву «метод ізоляції» [5].

Серед піонерських наукових здобутків Полтавського дослідного поля, а згодом станції варто вказати такі: 1) вона перша шляхом багаторічних дослідів довела, що підвищення урожаю озимини та ярих зернових культур залежить не від глибини, а від часу проведення оранки; 2) ранні чисті пари і пожнивне лушення із зяблевою оранкою на чорноземах середніх збільшує врожай зернових не менш як на 30-50%; 3) за результатами вегетаційних дослідів доведено позитивну дію на ґрунт раннього обробітку. Виявилось, що на ранніх парах і на ранній оранці восени під ярі накопичується більше вологи й азоту; 4) доведено, що для Лісостепу України доцільно використовувати заняті пари кормовими травами – вико-вівсяною сумішшю, люцерною, еспарцетом, конюшиною, кукурудзою, картоплею, а також висівати кормовий буряк і багато іншого. Слід згадати і про напрацювання співробітників станції за радянську добу. Серед них хочу виділити унікальний для регіону експеримент, в основі якого, на моє переконання, розробка І. Овсінського [13] щодо широкомасштабного застосування поверхневого обробітку, яка завдячуючи нині вже покійному Ф.Т. Моргуну і польовим експериментам, проведеним з ініціативи останнього на Полтавській дослідній станції, запровадивши в Україні ґрунтозахисну систему землеробства з контурно-меліоративною організацією території [12]. Тільки в Україні до розпаду Радянського Союзу вона застосовувалася на площі 1 млн. га і була покладена урядом республіки в основу стратегії розвитку землеробства до 2010 року.

Є ще один унікальний дослід в історії Полтавського дослідного поля, якому небагато і немало – 124 роки (!) Всі підручними з агрономії цивілі-

зованих країн світу про нього згадують, а саме – беззмінний посів озимого жита на площі 0,4 га в одному полі за «дідівською» технологією його вирощування, починаючи з 1885 року. В основі – оранка на глибину 16-20 см, після чого передпосівна культивування на 6 см, а далі сівба 15-20 вересня на цю ж глибину нормою 220 кг/га – і все [15]. Ніяких добрив і практично за весь час двадцятичотирьохрічного експерименту ніяких хімічних засобів захисту. І маємо врожай уже багатьох останніх років майже незмінний – на рівні від 9 до 12,9 ц/га (у 2004 році). Все неможливо перерахувати. Краще це зробити до святкування 125-річного ювілею. Від себе хочу додати, що наука тваринництво, або у сучасному його розумінні – зоотехнія – в Україні багато в чому свій відлік також веде саме від Полтавського дослідного поля, доводячи при цьому, що як складова аграрної науки, вона відбулася завдячуючи еволюції агрономії. І таких прикладів можна наводити безліч. Головне в цій діяльності «українського Ротамстеда», як влучно пише професор В.І. Онопрієнко: «готувались тут і кадри для проведення досліджень в галузі сільського господарства» [14].

На ниві зоотехнії Полтавську сільськогосподарську дослідну станцію прославив професор О.П. Бондаренко (1884-1937), який протягом 14 років очолював її відділ зоотехнії. Саме він уперше в Україні започаткував науковий підхід у питаннях годівлі, вирощування молодняка, технології беконної відгодівлі. Вчений очолює творчий колектив зі створення першої в Україні миргородської породи свиней сального напрямку продуктивності та ін. Завдячуючи Бондаренку, у 1928 році створюється спочатку перша в країні Полтавська спеціалізована зоотехнічна станція, на базі якої у 1930 році організовано широко відомий у світі – перший в країні Всесоюзний НДІ свинарства, який сьогодні носить ім'я О.В. Квасницького [25]. З ім'ям останнього пов'язано відкриття світового рівня, що суттєво вплинуло на розвиток біологічної науки у ХХ столітті, а саме відкриття у 1951 році для потреб тваринництва методу трансплантації ембріонів [16].

ЦДАВО України дав змогу ознайомитись із структурною організацією як Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, так і Полтавської зоотехнічної дослідної станції на 1928 рік. Так, перша складалась із відділів: «1) рільництва (зав. – проф. В.І. Сазанов), 2) бур'янів (П.І. Лещенко), 3) селекції кормових бур'янів та люцерни (В.І. Сазанов), 4) с.-г. метеорології (М.М. Самбікін), 5) городництва (М.Ф. Гладкий), 6) агрохімії

(М.Д. Пейхвасер), 7) ентомології (А.В. Знаменський), 8) пристосування (А.І. Туткевич), 9) колективних досвідів (С.С. Морзацький)». Крім того, до її складу входили допоміжні господарства: «Стахівка», «Степне» і «Гадяцьке». На все це виділялося 185 тис. крб. До складу іншої станції входило сім відділів, а саме: «1) свинарства, 2) вівчарства, 3) птахівництва, 4) пристосування та колдосвідів, 5) генетики і селекції, 6) гістології та мікробіології, 7) загальний» – при бюджеті – 50 тис. крб. [18].

А щодо невідомого чи незабутого з історії Полтавського дослідного поля або станції, то у фондах ЦДАВО України випадково натрапив на один цікавий документ «... в справі об'єднання роботи Полтавського С.-Г. Технікуму та Полтавської Досвідної Станції...» [19]. Як свідчать архіви, на позачерговому засіданні Бюро Науково-Консультаційної Ради НКЗС УРСР від 30 червня 1928 року згідно з листом Укрпрофосвіти НКО була зроблена спроба приєднати Полтавську дослідну станцію до нинішньої Полтавської державної аграрної академії. Навіть координуючий на той час державний орган призначив два тижні для узгодження пропозиції та проведення спеціальної розширеної наради в цій справі, але, дякувати Богу, вистачило розуму, в першу чергу майбутньому академіку Г.М. Рождественському, не дозволити цього зробити.

Мало документно дослідженими залишаються роки «великого перелому», за визначенням «батька всіх народів» Й. Сталіна, у житті країни. Йдеться про часи суцільної колективізації й, передусім, у межах першої сталінської п'ятирічки. При всіляких негативах, особливо щодо свідомості наукової еліти й моральності вченого, починаючи з 1928 року в УРСР розпочався активний етап інститутизації галузевого дослідництва, який уже в травні 1931 року привів до його академічного існування [4]. Так, на 1928 рік у республіці по лінії НКЗС функціонує три науково-дослідні організації: 1) Укр. НДІ селекції і генетики (Одеса), 2) ЦАХЛ (Київ), 3) Укрмет (Київ). На 1929 рік до їх кількості додаються: 1) Інститут сільськогосподарської меліорації (Харків), 2) Інститут економіки та організації сільського господарства (Харків) і планується створити Інститут експериментальної зоотехнії на основі відділу тваринництва Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. До речі, незважаючи на бажання широко і координуючи займатися проблемами тваринництва, а також питаннями агрономії, для його потреб із Полтавської дослідної станції Уряд республіки не тільки не знімає й

інші наукові проблеми, а навіть розширює їхній спектр. Так, рішенням Народи при агровідділі НКЗС від 20 листопада 1928 року їй було виділено 10000 крб. на «... закінчення комплексного обслідування промислового городництва навколо робітничих центрів та на підсилення селекції городніх та баштанових рослин» [20]. Замовлення на обстеження, як не дивно, зробила ВУАН, або теперішня НАНУ. Крім Полтавської станції цю роботу у 1929 році здійснювали Мліївська, Харківська та Одеська дослідні станції.

Знайдений у ЦДАВО України документ про заснування Інституту експериментальної зоотехнії свідчить, що новостворена інституція мала складатися з чотирьох відділів: 1) генетики та селекції сільськогосподарських тварин; 2) кормів і фізіології живлення; 3) досліджень продуктів скотарства і 4) економіки скотарства. Крім того, на спеціально побудованому експериментальному заводі комбікормів планувалося досліджувати питання виготовлення комбікормів. Новостворений інститут повинен був продовжити справи дослідництва свого попередника, які проводилися з 1912 року, а саме: щодо селекції свиней, вивчення кормів, які дають кращий та дешевий бекон, досліди з вивченням впливу різних кормів на відгодівлю на сало, робота в напрямі виведення найкращих місцевих груп птахів. Архівний документ від імені дослідного відділу НКЗС УРСР покладав на нову інституцію загальне завдання: «... вивчення питань поглибленого дослідження й лабораторного характеру по зоотехнії та суміжних галузях, намітити й дати загальний напрям науково-практичній постановці роботи досвідних станцій, а також розробляти й погодити методики проведення окремих дослідних робіт» [8]. Таким чином, передбачалося покласти на новий інститут у Полтаві загальну координацію всіх галузевих досліджень із різних напрямів у тваринництві. Проте не все складалося так, як планувалося. Координуюча плановість стає головним стратегічним підходом у всіх складових економіки радянської України, у тому числі в питаннях ведення сільськогосподарської дослідної справи. Після рішення РНК УСРР № 11/664 від 3 квітня 1930 року «Про реконструкцію сільськогосподарської справи» перехід її в академічну організаційну систему стає реальністю [22]. Дебати щодо утворення Української сільськогосподарської академії наук, про які активно говорили вже в роки перших сподівань української державності (1917-1920) і, особливо, у другій половині 20-х років минулого століття, передусім завдячуючи професору

О.А. Янаті, пішли шляхом реалізації. Хоча для остаточного прийняття рішення на всілякі погодження знадобилося більше року. Першим серйозним кроком стало обговорення дослідної мережі для створюваної галузевої Академії на спеціальному Пленумі Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна, що відбувся 17-19 травня 1930 року в Москві [23]. Наступне теж пов'язане із засіданням Президії ВАСГНІЛ від 5 вересня 1930 року – «Про розгортання мережі науково-дослідних установ УСРР» [24]. Згідно з останнім документом, передбачено створити в Україні 11 нових республіканських інституцій, серед яких був і Інститут зоотехнії, а також 5 всесоюзних інститутів, у тому числі свинарського і молочного господарств. Пропозицію НКЗС УСРР відкрити Інститут кормових культур ВАСГНІЛ не підтримав. На всю мережу союзний уряд виділив 14-17,6 млн. руб. При цьому діяльність Інституту молочного господарства мала фінансувати РНК УСРР. Гостра дискусія, що переросла у протистояння, виникла стосовно створення при Полтавській сільськогосподарській дослідній станції Інституту зоотехнії. ВАСГНІЛ запропонував НКЗС УСРР перенести це питання на 1931 рік. Хоча доповідач від України (Денисенко) доводив, що в питаннях теорії успішно працюють дві кафедри зоотехнії по лінії НКО УСРР. В кінці кінців, аби закінчити дебати, грошей на створення Інституту зоотехнії так і не виділили. Замість Інституту молочного господарства в Чернігові створили зональну станцію для обслуговування зони Полісся. 22 травня 1931 року РНК УСРР Постановою № 154 «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук» [9] дає відлік академічному існуванню вітчизняної галузевої науки та нинішній Українській академії аграрних наук. Її президентом, до речі, було призначено відомого вченого, уродженця Полтавщини, який свій творчий шлях у науку розпочав завдячуючи Полтавській дослідній станції, – академіка

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агрономия // Энциклопедия русского сельского хозяйства и соприкасающихся с ним наук. – СПб.: Изд. А. Ф. Девриена, 1900. – Т. I: (Абрикос – Ворсянка). – С. 6.
2. Браженко І.П. Шлях у 116 років / І. П. Браженко, І. О. Чекрізов // Збірник наукових праць Інституту землеробства УААН. – К., 2000. – Вип. 3-4. – С. 112-120.
3. Вербин А.А. Очерки по развитию отечественной агрономии (введение в агрономию) /

О.Н. Соколовського. До складу ВУАСГН увійшли і УкрНДІ кормових культур, і Всесоюзний НДІ свинарства. Відповідальність за голод 1932-1933 рр. партійне керівництво поклало й на Академію. Як наслідок, – вся її Президія, крім президента, була репресована. Розпочалися тотальні перевірки й на місцях. До речі, вони не припинялися протягом часу існування ВУАСГН 1931-1935 рр. Зрозуміло, що «японські шпіони» та «шкідники» були виявлені і в Українському НДІ кормів, як, до речі, і в Інституті сільськогосподарської меліорації, й (особливо) в Інституті цукрової промисловості. Все це призвело до арештів і заслань. Окрім того, це стало підставою ліквідації УкрНДІ кормів, згідно з Постановою РНК СРСР від 1 лютого 1935 року, і відкриття на цій базі філіалу або сектора кормовиробництва УкрНДІ тваринництва у Харкові за втрату «бдительности» та покращання партійного контролю з боку відповідних інституцій як тогочасної столиці України, так і на союзному рівні. А скільки ще таких фактів і подій потребують вивчення й неупередженого розгляду?!

З цією метою 28 травня 2009 року Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН проводить V Всеукраїнську конференцію молодих учених і спеціалістів, присвячену 125-річчю заснування Полтавського інституту АПВ ім. М.І. Вавилова УААН, за участю науковців із Росії, з переконанням, що за молоддю – майбутнє України. Бо вона іноді буває мудрішою в розумінні ситуації, ніж обтяжені посадами, а, значить, і можливостями впливати на молоде й, на жаль, надмірно політизоване українське суспільство. Не слід при цьому забувати також пророчі слова Жан-Жака Руссо: «Єдиний засіб утримати державу у стані незалежності від будь-кого – це сільське господарство. Володійте ви хоч би всіма світовими багатствами, якщо вам нічим харчуватись – ви залежите від інших. Торгівля створює багатство, однак сільське господарство забезпечує свободу».

А.А. Вербин. – М.: Сов. наука, 1958. – 262 с.

4. Вергунов В.А. Академізація вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи: історико-науковий аналіз (до 75-річчя створення Української академії аграрних наук) / В. А. Вергунов // Нариси з історії природознавства і техніки. – 2005. – Вип. 45. – С. 167-182.

5. Вергунов В.А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862-1927) / В.А. Вергунов; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К.:

- Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 19).
6. *Данилов С.И.* Опытное дело в СССР. Как построено опытное дело в СССР / С. И. Данилов // Крестьянская сельскохозяйственная энциклопедия. – Т. VI: Земледелие / под ред. Н. К. Борисова. – М.; Л.: Госиздат, 1927. – С. 1-30.
 7. Дослідна справа сільськогосподарська // Українська радянська енциклопедія. – К.: Головред. УРЕ, 1961. – Т. 4: Данте-ешелон. – С. 311.
 8. До Ради Народних Комісарів УРСР. – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 518. – Арк. 120-125.
 9. Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України. 4 червня 1931 р. – Х., 1931. – № 18. – С. 383, 389, 390.
 10. *Зубець М.В.* Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України / М.В. Зубець. – К.: Аграр. наука, 1999. – 56 с.
 11. *Ковтун Г.О.* Вісімнадцятирічний президент Академії Наук / Г. О. Ковтун // Вісник НАНУ. – 2008. – № 8. – С. 60-65.
 12. *Моргун Ф.Т.* Почвозащитное земледелие / Ф.Т. Моргун, М. К. Шикуча, А. Г. Тарарико. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Урожай, 1988. – 256 с.
 13. *Овсинский Ив.* Новая система земледелия / Ив. Овсинский; пер. с польск. С. Сикорского; под ред. Д. Калениченко. – М., 1911. – 276 с.
 14. *Онопрієнко В.І.* Історія української науки XIX–XX століть : навч. посіб. / В. І. Онопрієнко. – К.: Либідь, 1998. – С. 81.
 15. *Опара М.М.* Беззмінне жито – один із унікальних дослідів світового землеробства / М.М. Опара, Л.Д. Глущенко, М.І. Гриб, М.М. Ампілогова // Вісник Полтавського держ. с.-г. ін-ту. – 1999. – № 9. – С. 41-43.
 16. *Осташко Ф.І.* Деякі етапи розвитку репродукції в Україні / Ф.І. Осташко // Сучасні методи репродукції сільськогосподарських тварин : стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 80-річчю акад. УААН, доктора, лауреата Премії Ради Міністрів СРСР Ф. І. Осташка і 75-річчю створення лабор. штуч. осіменіння. Ін-т тваринництва УААН. 29-30 січ. 2008 р. // Наук.-техн. бюл. – Х.: ІТ УААН, 2008. – № 96. – С. 5-30.
 17. Полтавское опытное поле // Сборник сведений о сельскохозяйственных опытных учреждениях России (по данным анкеты 1910 года) / Г.У.З.и.З., Департамент Земледелия. – СПб., 1911. – С. 139-150.
 18. Полтавська сільськогосподарська досвідна станція (Полтава). Полтавська зоотехнічна досвідна станція (Полтава). – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 10. – Спр. 85. – Арк. 82-83.
 19. Протокол № 10 позачергового засідання Бюро Н.-К. Ради від 30 червня 1928 р. – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 502. – Арк. 30-31.
 20. Протокол № 10 Народи при Агровідділі НКЗС в справі агрофонду листопада 20 дня 1928 року. – ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 9. – Спр. 507. – Арк. 23-26.
 21. Сельскохозяйственные музеи // Ежегодник Департамента земледелия. 1914 / М.З., Департамент земледелия. – Петроград, 1915. – С. XVII.
 22. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 5. – Спр. 1353. – Арк. 18, 18 зв., 19.
 23. ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 11. – Спр. 12.
 24. ЦДАВО України. – Ф. 27. – Оп. 12. – Спр. 1116. – Арк. 35-37.
 25. *Якименко М.А.* Історія розвитку тваринництва Полтавщини XIX–XX ст.: монографія / М.А. Якименко, В.М. Нагасевич; М-во аграр. політики України, Полтавська держ. аграр. академія. – Полтава : РВВ ПДАА, 2007. – 208 с.

*Бондаренко О.М., кандидат сільськогосподарських наук,
Полтавська державна аграрна академія*

РОЗВИТОК ГАЛУЗІ ПТАХІВНИЦТВА НА ПОЛТАВЩИНІ (до 125-річчя з дня народження професора О.П. Бондаренка)

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор А.А. Поліщук

Професор О.П. Бондаренко (1884-1937 рр.) – видатний вчений Полтавщини, який зробив значний науковий внесок у розвиток тваринництва. Він цікавився питаннями продуктивності різних сільськогосподарських тварин, у тому числі, вивчав можливості відгодівлі гусей на штучних пасовищах, порівнював породи за м'ясними якостями, з'ясував значення метизації місцевих порід птиці з культурними породами.

Професор О.П. Бондаренко, вивчаючи питання розвитку птахівництва Полтавщини, дійшов висновку, що для підвищення продуктивності птиці необхідно організувати племінні розплідники.

Ключові слова: професор О.П. Бондаренко, місцеві породи курей – зозуляста та глиняста, продуктивність місцевих порід курей, Зоотехнічний відділ Полтавської сільськогосподарської дослідної станції.

Мета дослідження. Узагальнити дані, що стосуються наукового внеску професора О.П. Бондаренка у розвиток тваринництва, зокрема птахівництва.

Результати дослідження. З другої половини ХІХ ст. швидкими темпами починає розвиватися птахівництво. Велику роль в організації цієї галузі відіграло Полтавське сільськогосподарське Товариство, організоване у 1865 році за ініціати-ви провідних землевласників губернії [8].

Відділення птахівництва при вищезгаданому товаристві було засноване ще в 1898 році, але фактично свою діяльність воно розпочало 1902 року. До цього часу в його обов'язки входив лише збір даних щодо порід та кількості птиці по губернії.

Із 1904 року відділення птахівництва розпочинає широку виставкову діяльність, бо саме в цьому воно вбачало популяризацію та вдосконалення даної галузі на Полтавщині. З цього часу, щороку, як у самій Полтаві, так і в повітних містах і селищах губернії, функціонували постійні та пересувні виставки.

Метою виставок птиці була роз'яснювальна робота серед населення стосовно знань із птахівництва та поширення племінних порід птиці. У них

брали участь такі губернії: Полтавська, Катеринославська, Харківська, Київська, Чернігівська, Херсонська, Лівлянська, Естляндська, Московська, Санкт-Петербурзька, Ярославська [6].

Основним фактором, що стримував розвиток птахівництва в Полтавській губернії, була відсутність культурних місцевих порід курей. На Полтавщині розводили місцеві породи – зозулясту та глинясту, – які характеризувалися низькою продуктивністю.

Розвиток птахівництва в Полтавській губернії в дореволюційний період можна охарактеризувати словами професора О.П. Бондаренка: “Дореволюційного часу урядові заходи щодо поліпшення птахівництва мали не плановий, а скоріше охотницький характер. Виявлялись вони переважно в розведенні у великих приватновласницьких господарствах чужоземних порід птиці” [1].

Серед експорту продуктів тваринництва в тогочасній, довоєнній Росії, перше місце займали, поза всякими сумнівами, продукти птахівництва. Вони склали майже половину експорту всіх продуктів тваринництва і в загальному експорті посідали третє місце [2, 4]. У звітах Митного Департаменту відзначалося, що у 1887 році експорт продуктів птахівництва тільки-но почав розвиватися – він становив 13 млн. рублів. У 1894 році вивіз яєць складав всього лише 954 900 тис. штук, а в 1913 р. він збільшився до 3 395 859 тис. штук. По вартості вивіз яєць за 10 років виріс із 39 млн. рублів у 1902 р. до 90,6 млн. – у 1913 році. В 1900 році загальна вартість вивозу птиці рівнялася 8,5 млн. рублів, при цьому на частку забитої птиці припадало 2 млн. рублів. У 1913 р. загальна сума досягла 16 млн. рублів, із них на вивіз живої птиці припадало 9,5 млн. рублів, а забитої – 6,5 млн. рублів [7].

Полтавщині належало чільне місце серед інших губерній України щодо кількості поголів'я й збуту продуктів птахівництва: за даними статбюро Полтавського земства, на 1910 рік нараховувалося всього птиці 3 774 070 гол.; із них курей – 3 351 525 гол.; гусей – 167 327 голів.

За 1911 рік із Полтавщини було вивезено од-

нієї лише живої птиці 482 600 пудів; кількість яєць, вивезених із Полтавщини у зазначені роки, була: у 1893-1894 рр. – 167 000 пудів яєць; у 1907-1908 рр. – 276 000 пудів; у 1912- 1913 рр. – 430 000 пудів яєць [6].

Серед птиці, що вивозилася на ринок, особливо багато живих гусей, що становили понад 75% усієї птиці. По залізничних коліях у межах Полтавської й Чернігівської губерній, живі гуси заради м'яса, жиру й пір'я йшли цілими вагонами через Лібаву в Англію і через Сосновіци в Німеччину. Франція отримувала гусей уже через Німеччину, і, головним чином, пір'я, що (після відповідного обробітку) знову надходило, як не дивно, у Німеччину, Росію, Україну.

У 1920 році, за даними перепису на Полтавщині, було: всього птиці – 3 094 300 гол., із них курей – 2 679 300 гол., гусей – 147 800 голів.

За період із 1920 по 1922 рр., за даними ЦСУ України, загальна кількість птиці як по всій Україні, так і на Полтавщині, зменшилася майже вдвічі; особливо це стосується гусей, кількість яких скоротилася майже вчетверо [2, 10].

Полтавське Окрстатбюро, за даними весняної перевірки 1925 року, знову подає загальну кількість птиці, що наближалася до тієї, яка була в довоєнний час. Причому, кількість гусей, порівняно з 1910 р., навіть збільшилася на 30 000 голів. В 1925 році поголів'я всієї птиці склало 3 771 139 гол., із них – курей – 3 339 007 гол., гусей – 197 815 гол.

Беручи показники 1910 року за 100%, динаміка поголів'я птиці на Полтавщині подана в таблиці.

Динаміка поголів'я птиці на Полтавщині (1910-1925рр.), %

Роки	1910	1920	1922	1925
Усього птиці	100	90	50	97
Курей	100	81	42	99
Гусей	100	95	27	118

Наведені дані свідчать, що починаючи з 1922 року відбувалося зростання поголів'я птиці в наслідок збільшення попиту, а також організації на Полтавщині кількох складів яєць і відгодівельних пунктів птиці [2, 9-10].

У 1925 році Народний Комісаріат земельних справ у Полтавській сільськогосподарській дослідній станції відкрив відділ птахівництва, на який поклалися такі завдання: вивчати місцеві породи птиці та поліпшувати її продуктивність добором та раціональним утриманням і годівлею.

Для якісного виконання науково-дослідних робіт за короткий період була сформована мате-

ріально-технічна база: переобладнано та побудовано 8 приміщень загальною площею біля 1 тис. м², побудовано також вольєри площею більше 2 га та інше. Дослідами було охоплено більше 1 тис. голів сільськогосподарської птиці. Вперше на науковому рівні започатковано вивчення продуктивних якостей місцевих порід курей та гусей (зозулястої та глинястої, сірих степових та білих роменських гусей), розроблено також і технологію їх годівлі [1].

Зоотехнічний відділ Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, очолюваний професором О.П. Бондаренком, досліджував принципи годівлі птиці, загальних питань розведення, несучості, виходу та якості яєць, скороспілості та виводу молодняка.

Бондаренко О.П. зазначав, що за якістю гуси мають зазвичай до 80% і більше забійної маси, тому варто звертати особливу увагу саме на цей вид птиці, оскільки гуси є одними з найбільших і порівняно легко відгодовуваних.

Зоотехнічний відділ дослідної станції вирішував низку питань щодо вирощування гусенят на штучних випасах майже за стійлового утримання, відгодовлі гусей, площі необхідної території випасу тощо [2, 5-6].

Розпочаті у 1914 році дослідні дали цінні висновки для розрахунку потреби в кормах при відгодовлі гусей [3, 6].

Відділ птахівництва працював із двома місцевими поліпшеними породами гусей – сірими степовими гусьми та білими роменськими.

Сірі степові гуси екстер'єром нагадують тулузьких. Головною особливістю цієї птиці є те, що вона пристосована для степової зони і практично обходиться без водойм. Жива маса сірої степової гуски становила близько 8 кг.

Білих роменських гусей розводило населення в північно-східній частині Лісостепу, переважно на Роменщині. Ця порода мала два напрямки – один м'ясний, із живою масою близько 8 кг, другий розводився задля пуху й пера, мав живу масу 4-5 кг.

Були спроби вирощувати молодих гусей (із місячного віку й до початку відгодовлі) на зеленій люцерні з невеликим додаванням подрібненої кукурудзи.

Спостерігали цікаву поведінку гусей: вони не хотіли їсти скошену й подрібнену люцерну. Проте досить було покласти на подрібнену траву якийсь вантаж, як гуси жадібно накидалися на люцерну – й годівля налагодилась. Очевидно, тут виявилася звичка відщипувати й давати роботу щелепними м'язам.

У експериментальних роботах щодо відгодівлі птиці дослідна станція вивчала вплив на ефективність відгодівлі як окремих чистих зернових кормів, так і мішанок. При порівнянні двох порід гусей, сірі степові давали більшу відгодівельну вагу, досягаючи 12 кг живої маси. Забійна маса відгодованої гуски становила 85-90%. Пир'я складало 2-3% від живої маси, пух – 1%; внутрішній і зовнішній жир становив 15-30% від живої маси.

Сірі гуси більш скоростиглі. Вони досягали живої маси дорослої птиці за 5,5 місяців, біла роменська гуска – за 6,5 місяців.

Бондаренком О.П. було відзначено, що селекція гусей проводиться в напрямку їхньої скоростиглості, відгодівельних якостей та підвищення оплати корму. У своїх працях він наголошував, що Полтавська сільськогосподарська дослідна станція проводить селекційну роботу з місцевими породами курей Полтавщини [1-2].

Із місцевих курей на Полтавщині найпоширеніші так звані зозулясті й глинясті кури. Вони були поставлені на облік продуктивності протягом року. Після цього відібрано основне стадо. З ним, власне, й було розпочато заводську роботу.

Кури обох порід мали живу масу 2-2,5 кг, півні – 3-3,5 кг. Несучість – 50-70 яєць на рік. Маса яйця – 45-65 г. Колір шкаралупи в зозулястої курки – білий, у глинястої – жовтий із різними відтінками.

До позитивних особливостей місцевої птиці слід віднести її витривалість, пристосованість до зовнішніх умов середовища, відмінні материнські якості та порівняно хороші результати відгодовування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бондаренко О.П.* Праця в галузі птахівництва Полтавської дослідної станції за 1925-1926рр. // Полтавська сільськогосподарська дослідна станція. – Полтава, 1926. – С. 3-8.
2. *Бондаренко А.Ф.* Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции. Зоотехнический отдел. – Полтава, 1926. – С. 33-47.
3. *Гоздовский А.* Гусеводство // Календарь хуторянина. – Полтава, 1914. – С. 80-93.
4. *Гончаров В.* Красные американские куры // Сборник с.-х. статей библиотеки «Хуторянин». – Полтава, 1917. – Вып. 8. – С. 100-103.
5. *Гриб Н.И., Чуйко В.К.* Полтавские ордена Трудового Красного Знамени. Сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 42.
6. Краткая историческая справка о Полтавской

Після річного вивчення (1925-1926 рр.) одержаного молодняка, обліку несучості в індивідуальних клітках та контрольних гніздах, після пильного нагляду за розвитком і витривалістю було відібрано основне стадо. Несучість стада – 140 яєць (100-198 яєць); яйце важило 60 г (56-70 г). Кури обох порід важили 2,5-3 кг, півні – 3,6-4 кг. Забійна маса вгодованих курей зозулястої й глинястої порід становила 87% (82-92%) [1].

У 1927 році О. П. Бондаренку було доручено підготувати доповідь про наукову роботу із птахівництва на Міжнародний конгрес, який проходив у Канаді.

Досягнуті успіхи у цій галузі дали підстави для проведення при Полтавській зоотехнічній станції у 1928 році першого в Україні конкурсу «Несучість курей», який був організований Наркомземом [9].

Висновок. Таким чином, при Зоотехнічному відділі Полтавської сільськогосподарської дослідної станції, який очолював професор О.П. Бондаренко, були проведені перші досліді, спрямовані на продуктивність місцевих порід курей (зозулястих та глинястих) Полтавщини. Дослідами було доведено, що вони можуть мати яєчну та м'ясну продуктивність набагато кращу лише за умов поліпшеного утримання й годівлі. Під час проведення дослідів із гусьми (тулузька порода) особливу увагу приділяли організації штучних випасів.

Професор О.П. Бондаренко, вивчаючи питання розвитку птахівництва Полтавщини, дійшов висновку, що для підвищення продуктивності птиці необхідно організувати племінні розплідники.

сельскохозяйственной опытной станции (1884-1923гг.). – Полтава, 1923. – № 37. – С. 24-25.

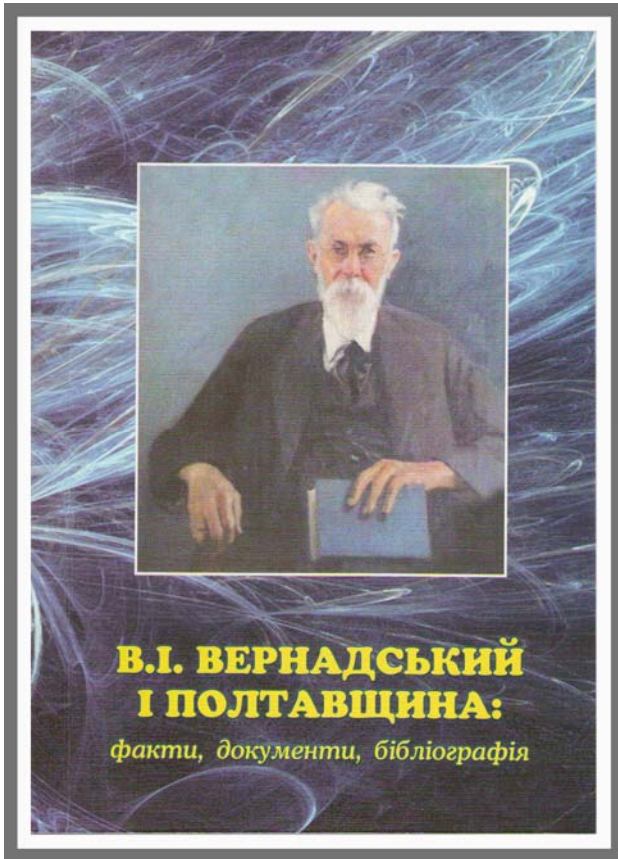
7. *Иванов М.Ф.* Сельскохозяйственное птицеводство. – М.: Новая деревня, 1925. – С.9-17.

8. *Нагаевич В.М.* Полтавське товариство сільського господарства і його вплив на розвиток тваринництва (кінця ХІХ - початку ХХ ст.) // Дев'ята конференція молодих істориків освіти, науки і техніки України. – К., 2004. – С. 92-94.

9. *Шкарупа Я.Г.* Обслідування птахівництва в Полтавській окрузі // Полтавський селянин. – Полтава: Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, 1929. – № 15-16. – С. 15-17.

10. *Шкарупа Я.Г.* Вибраковування курей за зовнішніми ознаками восени // Полтавський селянин. – Полтава: Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, 1929. – № 19. – С. 22.

ДУХОВНА ПАМ'ЯТКА В.І. ВЕРНАДСЬКОМУ НА ПОЛТАВЩИНІ

Наукова думка, світогляд, вчення про ноосферу та інші дослідження відомого вченого, академіка Володимира Івановича Вернадського – велика наукова спадщина, яку вивчають сьогодні вчені всього світу. Праці В.І. Вернадського будуть актуальними завжди, бо вони стосуються найважливіших проблем еволюції людства, розвитку його інтелектуального ресурсу в поєднанні з довкіллям. Концепція ноосфери є не лише цікавою, але й нагальною для сучасної вищої школи, для усвідомлення рівня її компетенції в демократичному суспільстві. Це зазначав і Вернадський: «Наряду с ростом науки в новейшей истории высшей школы надо принять во внимание еще одну черту нового времени, влияние которой может быть выражено еще более глубоко, во всяком случае может и должно быть поставлено на равном месте с расширением и темпом научных успехов. Чертой этой является демократизация жизни, ее большая гуманность, все увеличивающийся рост демократии, подымающееся значение в жизни,

как общественной, так и государственной, демократических норм и принципов» (В.И. Вернадский. Письма о высшем образовании в России // Вестник воспитания. – 1913. – № 5).

Полтавська наукова школа є відданим послідовником В.І. Вернадського, його ідей, його передбачень гармонії людини і довкілля. Серед них – доцент Полтавської державної аграрної академії Віктор Самородов та завідувачка відділом природи Полтавського краєзнавчого музею Світлана Кигим, яких можна вважати не лише знавцями спадщини В.І. Вернадського, а й справжніми патріотами полтавського краю. Саме вони взяли на себе місію укладання матеріалів рецензованої книги про В.І. Вернадського. Її редактором є знаний вчений, який уже багато років опікується цією постаттю – академік НАН України Костянтин Ситник. Переважну частину своїх досліджень згадані науковці присвятили пропаганді високої ролі особистостей, якими славна Полтавщина. Останнє видання «В.І. Вернадський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія», Полтава: «Полтав. літератор», 2008. – 260 с. є ще одним доказом їх шляхетної справи на цьому шляху.

Книга приваблює підбором історичного матеріалу, цікавими та рідкісними ілюстраціями. Невідомі широкому загалу статті самого В.І. Вернадського про дослідження Гінцівської пізньопалеолітичної стоянки та дослідження з геохімії розкривають вченого як дослідника широкого масштабу. Виключно цікавою є філософська думка вченого щодо ролі цих досліджень на шляху розвитку наукової діяльності й створення нових духовних та культурних цінностей у нашій державі. Розділ про родовід В.І. Вернадського, безперечно, найцікавіші сторінки книги, що розповідають про широке коло спілкування вченого, а його родинні зв'язки включають чимало видатних особистостей. Володимир Іванович постає як людина з добрими, гуманними рисами, вкрай відповідальна за долю своїх близьких та друзів, багатьом з яких він допомагав у різні часи свого життя, навіть за найскрутніших обставин. Для майбутніх дослідників, особливо молодих, корисною буде подана в книзі розгорнута бібліографія полтавського періоду В.І. Вернадського.

РЕЦЕНЗІЇ

Взагалі, започаткована історико-бібліографічна серія «Постаті аграрної та біологічної науки Полтавщини: факти, документи, бібліографія» стала визначною подією в нашому регіоні, вона дає змогу знайомитися з новими, досі ще невідомими сторінками з життя визначних особистостей Полтавщини, їх вкладом в економічний і культурний розвиток нашого краю.

Хочеться подякувати укладачам книги «В.І. Вер-

надський і Полтавщина: факти, документи, бібліографія» В.М. Самородову та С.Л. Кигим, а також й іншим авторам – Ігорю Гавриленку, Олені Вільмовській, Олені Халимон, Володимиру Хурсі, Людмилі Ольховській за натхненну наполегливу працю й побажати успіху і нових здобутків у їх наукових дослідженнях. Вони створили гідну духовну пам'ятку В.І. Вернадському на Полтавщині, яка переживе не одне покоління.

*Ірина Соколова, заступник директора
з наукової роботи Кременчуцького
краєзнавчого музею*